

УДК 336

Бугель Ю.В.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи
Тернопільського національного економічного університету
Чортківського навчально-наукового інституту підприємництва і бізнесу*

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ КРЕДИТНОГО ПРОЦЕСУ БАНКУ

IMPROVING EFFICIENCY EVALUATION METHOD APPLIED TO BANK LENDING

АНОТАЦІЯ

У статті доведено важливість визначення ефективності кредитних операцій комерційного банку, обґрунтовано необхідність використання системи показників оцінки ефективності кредитних операцій, наведено основні чинники, які впливають на прибуток від кредитної діяльності банку.

Ключові слова: банківська система, кредитна діяльність банку, кредитний портфель банку, якість кредитного портфеля, проблемна заборгованість, кредитний ризик.

АННОТАЦИЯ

В статье доказано важность определения эффективности кредитных операций коммерческого банка, обоснована необходимость использования системы показателей оценки эффективности кредитных операций, приведены основные факторы, которые влияют на прибыль от кредитной деятельности банка.

Ключевые слова: банковская система, кредитная деятельность банка, кредитный портфель банка, качество кредитного портфеля, проблемная задолженность, кредитный риск.

ANNOTATION

The article proves the importance of determining the effectiveness of credit operations of commercial banks; the necessity of using a system of indicators to measure the effectiveness of lending operation; provides the main factors that affect the profit of the bank's lending activities.

Keywords: banking, credit activity bank loan portfolio quality loan portfolio, bad debts, credit risk.

Постановка проблеми. Необхідність підвищення ефективності кредитного процесу у вітчизняних комерційних банках зумовлює нагальну потребу в удосконаленні методичних підходів до її оцінки, чіткого визначення її напрямів і послідовності відповідних дій з метою підвищення обґрунтованості прийняття управлінських рішень у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики займалося багато зарубіжних і вітчизняних вчених. Серед них можна виділити О. Дзюблюка, О. Василика, Б. Івасіва, О. Лаврушина, В. Лагутіна, А. Мороза, М. Савлука, А. Сміта, Й. Шумпетера та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак потрібно зауважити, що питання удосконалення методики оцінки ефективності кредитного процесу банку ще не вирішені повною мірою, оскільки зазначена проблема охоплює широке коло питань, вирішення яких дасть змогу оптимізувати та організувати цей вид діяльності банківських установ з позиції підсумкової його ефективності.

Мета статті – обґрунтування та поглиблення методичних підходів до економічного аналізу, розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення методики аналізу ефективності кредитних операцій банків за допомогою узагальнення й систематизації засад зарубіжної та вітчизняної теорії і практики аналізу кредитної діяльності банківських установ.

Виклад основного матеріалу. Ефективність кредитного процесу значною мірою зумовлюється рівнем його розвитку в комерційних банках. Для її оцінки необхідно насамперед з'ясувати її критерії, показника та чинники, які впливають на її рівень.

На наш погляд, ефективним кредитним процесом в комерційних банках слід вважати такий стан ініціювання й складання кредитних заявок, ідентифікацію позичальників, кредитне ухвалення, адміністрування кредиту (лімітування, зберігання документації, виплату коштів, звітування про порушення), рух кредитного потоку, управління кредитним ризиком, який дозволяє досягти максимальної рентабельності кредитної діяльності за збереження ліквідності та фінансової стійкості банківських установ і банківської системи в цілому. При цьому ефективність кредитного процесу банку має дуальну природу, а тому має розглядатися з точки зору її впливу на ефективність функціонування конкретного банку як суб'єкта господарювання і ефективність функціонування банківської системи, реального сектору та національної економіки в цілому [1, с. 49]. Отже, в управлінні ефективністю кредитного процесу в комерційних банках слід керуватися її різноманітними критеріями і показниками, що дозволяють порівнювати стратегії та цілеспрямовано обирати відповідну з множини припустимих.

Ефективність діяльності банку загалом і кредитного процесу зокрема зазвичай оцінюється, виходячи з фінансової результативності. Окремі дослідники здійснюють такі оцінки з огляду на ризикованість кредитного процесу. Однак всі пропонувані критерії ефективності є економічними. Водночас для комплексного управління ефективністю кредитного процесу в комерційних банках слід поряд з критеріями економічної виокремлювати і критерії його соціальної та суспільної ефективності [3, с. 213].

Серед критеріїв ефективності кредитного процесу в комерційних банках, на нашу думку, слід виокремити: міру реалізації банківськими установами функцій з акумулювання тимчасово вільних грошових коштів домогосподарств і суб'єктів господарювання та їх трансформації в різноманітні кредити; рівень оптимізації інституціональних умов, структури банківської системи та кредитної інфраструктури, ресурсного покриття діяльності банківських установ

та їх конкурентоспроможності, здатної забезпечити всім членам суспільства рівний доступ до кредитів; ефект від інвестування в кредитну заборгованість; ступінь задоволення потреб різних категорій позичальників у кредитних ресурсах, наданих на прийнятних для них умовах; рівень кредитного ризику; стан управління кредитним портфелем; величину знецінення кредитної заборгованості банку; рівень дивідендів акціонерів і заробітної плати та

Таблиця 1

Показники ефективності кредитного процесу в комерційних банках

№	Назва показника	Порядок розрахунку
1.	Доходність кредитного портфеля (кредитних операцій) банку	відсоткові доходи від кредитної діяльності / обсяг наданих банком кредитів в річному обчисленні
2.	Чиста доходність кредитів	чистий відсотковий дохід / обсяг кредитного портфеля
3.	Рентабельність кредитних операцій	дохід від наданих кредитів / витрати на залучення ресурсів (відсотки, виплачені за вклади та за міжбанківські кредити)
4.	Ефективність кредитних операцій банку	доходи від надання кредитів / витрати на здійснення кредитного процесу + обсяг сформованих резервів + обсяг неповернених кредитів
5.	Питома вага доходів від надання кредитів у загальній сумі доходів банку	доходи від надання кредитів / сукупний обсяг доходів банку
6.	Доходність кредитних операцій на одиницю активів	доходи від надання кредитів / середній обсяг активів
7.	Середній розмір наданого кредиту	загальний обсяг наданих кредитів / їх кількість
8.	Середній строк користування кредитами	середньоарифметичне зважене від строків користування кредитами (вага – розміри наданих позик), середньогармонічне зважене (вага – тривалість обороту кожного кредиту)
9.	Середня відсоткова ставка наданого кредиту	середньоарифметичне зважене від ставок за користування кредитами (вага – розміри наданих позик)
10.	Обсяг простроченої заборгованості за кредитами і відносні показники простроченої кредитної заборгованості	абсолютний обсяг простроченої кредитної заборгованості та абсолютний обсяг простроченої кредитної заборгованості / сукупний обсяг кредитної заборгованості
11.	Середня кількість оборотів позик за рік	обсяг наданих за рік кредитів / середня величина показника середнього строку користування позиками
12.	Коефіцієнт використання депозитів	середня заборгованість за кредитами / середні залишки на депозитних рахунках
13.	Коефіцієнт використання залучених ресурсів	середня заборгованість за кредитами / середній обсяг залучених ресурсів
14.	Продуктивність роботи працівників підрозділів банку, задіяних у кредитному процесі	загальний обсяг наданих кредитів / середньорічна чисельність працівників підрозділів банку, задіяних у кредитному процесі
15.	Ефективність витрат на працівників підрозділів банку, задіяних у кредитному процесі	доходи від кредитної діяльності / витрати на працівників підрозділів банку, задіяних у кредитному процесі
16.	Ризик кредитного портфеля банку	розрахункове значення резерву під нестандартну кредитну заборгованість за кредитні операції банку / вартість кредитного портфеля
17.	Коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем банку	різниця між реальною та очікуваною доходністю портфеля і ставкою без ризику / показник, який відображає ризик портфеля
18.	Внутрішній ліміт ефективності кредитних операцій	граничний рівень, нижче якого надання кредиту є недоцільним
19.	Частка інноваційних кредитних продуктів у кредитному портфелі банку	обсяг наданих інноваційних кредитних продуктів / сукупний обсяг кредитного портфеля банку
20.	Коефіцієнт стабільності доходу від кредитного продукту	граничний термін отримання стабільного доходу з кожного конкретного виду кредитування за мінусом коефіцієнту дострокового погашення кредиту / граничний термін отримання стабільного доходу з кожного конкретного виду кредитування
21.	Ефективність кредитного продукту	витрати на залучення ресурсів + витрати на формування резервів + операційні витрати на аналіз, надання і обслуговування кредиту + аналітична ризик-маржа / витрати на проведення сервісних операцій (зарахування коштів на поточний рахунок, їх списання, моніторинг стану позичальника тощо)

надбавок працівників кредитних підрозділів банку; ступінь захисту інтересів кредиторів і позичальників.

Зазначені критерії ефективності кредитного процесу мають характеризуватися основними і допоміжними кількісними й якісними показниками, що свідчить про ступінь їх досяжності в комерційних банках. Такі показники повинні бути кількісно вимірними з відповідними одиницями виміру, базовим і цільовим значенням; давати уявлення про ступінь задоволення потреб позичальників обсягом, структурою і якістю кредитних продуктів; бути складовою системи показників ефективності функціонування банку і банківської системи в цілому. Так, міра якості реалізації банківськими установами функцій з акумулювання тимчасово вільних грошових коштів населення і суб'єктів господарювання та їх трансформації в різноманітні кредити повинна оцінюватися за оптимальними обсягами заощаджень населення і вільних коштів суб'єктів господарювання, які залучають банки, а також дохідністю залучених коштів (різниця між доходами і витратами банку за мінусом сформованих резервів до суми власного капіталу і зобов'язань банку).

Ефективність надання комерційними банками кредитів, їх доступність для широкого кола позичальників визначається: питомою вагою кредиту в структурі джерел формування фінансових ресурсів позичальників; величиною відсоткової ставки за користування кредитом (яка зумовлюється мірою його забезпеченості, надійністю забезпечення і легкістю його реалізації в разі порушення позичальником своїх зобов'язань, тривалістю кредиту); відсотковою маржею, а також кількістю залучених на певну дату позичальників; зростанням кількості клієнтів, які отримали кредит на виробничі витрати; споживчі цілі, купівлю автомобілів, освіти, лікування, відпочинок, іпотечний кредит тощо [4, с. 55].

Макроефективність кредитного процесу в комерційних банках може бути визначена з огляду на обсяг, структуру і динаміку сукупних кредитних вкладень в економіку країни, оцінку їх ризикованості. Оптимізація оцінки ефективності кредитного процесу у вітчизняних комерційних банках визначає необхідність використання таких показників (табл. 1).

Зростання зазначених показників свідчить про правильність (оптимальність) кредитної політики банку, встановлення відсоткових ставок за користування кредитами та за залучення банком коштів, а також належну практику ризик-менеджменту.

Ефективність банківської кредитної технології слід визначати з огляду на обсяг наданих за її використання позик та рівень заборгованості за ними. Крім того, формування системи показників ефективності кредитного процесу в комерційному банку, на наш погляд, має відбуватися за такою схемою (рис. 1):

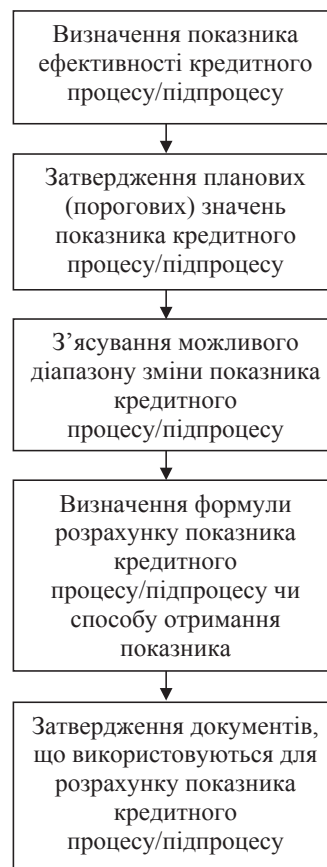

Рис. 1. Схема формування системи показників ефективності кредитного процесу/підпроцесу в комерційному банку

У контексті визначення ефективності кредитного процесу в комерційних банках важливим аспектом є аналіз їх керівництвом ринкових тенденцій з метою визначення потреби в переоцінці справедливої вартості забезпечення кредитів та ефекту від такої переоцінки на суму сформованого резерву [5]. Головними чинниками, які слід брати до уваги при здійсненні такого ринкового аналізу, є:

- зміна в ринкових цінах на об'єкти нерухомості протягом періоду;
- ефект зміни обмінного курсу гривні на справедливу вартість цін аналогів;
- зміни в структурі кредитного портфеля банку.

На основі отриманих даних керівництво банку має проводити оцінку ефекту від ринкових змін у справедливій вартості забезпечення для того, щоб оцінити доцільність більш детальної переоцінки об'єктів, що перебувають у забезпеченні. У разі, якщо за результатами аналізу не буде виявлено кумулятивного ефекту на суму сформованого резерву, то справедлива вартість забезпечення не повинна переоцінюватися.

Узагальнюючими показниками, що характеризують ефективність кредитних операцій банку, є обсяг і структура кредитного портфеля.

Проведення обґрунтованої оцінки стану відповідності комерційних банків визначе-

ним критеріям ефективності кредитного процесу уможлиблює втручання в разі потреби державних регуляторів в кредитну діяльність банківських установ для усунення виявлених недоліків.

Ефективність кредитного процесу в комерційних банках безпосередньо позначається ефективністю взаємодії банківського й реального секторів національної економіки, а відтак – ефективності функціонування реального сектору економіки.

Явищем, що в кінцевому підсумку матеріалізується в конкретних показниках і характеризує стан взаємовідносин між банківським і реальним секторами національної економіки, є й кредитний профіцит/кредитний дефіцит. Перший має місце при перевищенні кредитними можливостями системи комерційних банків кредитних потреб реального сектора економіки, а другий – за протилежних умов.

Досі не існує однозначної думки щодо визначення кількісних параметрів зазначених показників. Однак, на наш погляд, цілком можна погодитись з підходом, який запропонували для цього російські науковці. Згідно з ним пропонується оцінювати кредитний дефіцит (профіцит) таким чином [2, с. 246]:

$$v = \frac{CF}{CN} - 1,$$

де v – показник кредитного дефіциту (профіциту);

CF – коефіцієнт фактичного стану банківської системи, що визначається у вигляді відношення активів банківської системи до ВВП;

CN – коефіцієнт нормального стану національної банківської системи.

Якщо б CN був відомий, то, розглядаючи економіку країни, можна було сказати, що при $v = 0$ банківська система країни адекватна її реальному сектору. При $v > 0$ має місце надмірне накопичення активів банківської системи щодо реального сектора, тобто кредитний профіцит.

Нарешті, при $v < 0$ розвиток банківської системи недостатній щодо реального сектора (кредитний дефіцит).

При цьому феномен кредитного дефіциту характерний для країн з перехідною економікою і не характерний для країн з розвинутою ринковою економікою. Тому оцінку CN слід шукати на множині фактичних коефіцієнтів CF , характерних для країн з розвинутою ринковою економікою і домінуючою роллю банків у фінансовій системі. Тож, як CN можна вважати мінімальним серед коефіцієнтів CF , характерних для останньої групи країн.

При цьому доречно наголосити на характерних особливостях функціонування національних економік в умовах кредитного профіциту/дефіциту (табл. 2).

З огляду на зазначене можна зробити висновок про діаметрально протилежні наслідки існування в країні кредитного профіциту/дефіциту.

Предметом прискіпливої уваги керівництва вітчизняних комерційних банків має бути і ефективність управління погашенням проблемної кредитної заборгованості. Оцінку ефективності управління кредитним портфелем при залученні банком колекторської компанії необхідно здійснювати з використанням таких показників як середній відсоток клієнтів, які повністю погасили заборгованість; середній відсоток заборгованості, яка була повністю погашена, а також середній відсоток комісії колектору. Натомість ефективність управління кредитним портфелем банком у разі самостійного вирішення ним проблеми простроченої заборгованості за допомогою використання в кредитному процесі Collection-системи слід характеризувати першими двома з вищезазначених показників, а також відсотком загальних витрат банку на повернення цих кредитів. При цьому критерієм вибору банком тієї чи іншої моделі повернення кредитів слід керуватися рівнем їх результативності й економічності.

Таблиця 2

Характерні особливості функціонування національних економік в умовах кредитного профіциту/дефіциту

Умови функціонування національних економік	Переваги	Недоліки
Кредитний профіцит	можливість розширеного кредитування, зокрема й довгострокового, наявність низьких відсоткових ставок, можливість вирішення масштабних економічних і соціальних завдань; невисока інфляція	загроза кредитного буму,
виникнення «грошових пузирів», можливість перегріву економіки, посилення інфляційного тиску, послаблення грошово-кредитної політики		
Кредитний дефіцит	відсутність «грошових пузирів»	нестача кредитних грошей; високі (часом надмірні) відсоткові ставки; загострення потреби (що часом переростає в бум) у зовнішніх запозиченнях; висока інфляція

В сучасних умовах ефективність кредитного процесу залежить не лише від банківських установ, а від усіх його структур, об'єктом діяльності яких є:

- система обміну інформацією між банками і позичальниками;
- оцінка кредитоспроможності позичальників (кредитні бюро) і заставного забезпечення (професійні оцінювачі, реєстратори);
- страхування кредитів, об'єктів (автострахування) і забезпечення (страхування застави) кредиту, страхування від збитків через перерву в господарській діяльності, а також позичальників (страхові компанії);
- консультування щодо ефективного використання кредитного потенціалу/розміщення кредитних ресурсів, проведення інвестиційної експертизи проектів (консалтингові компанії);
- врегулювання простроченої заборгованості (колекторські агентства);
- розбивка кредитного процесу на такі блоки, як: «документообіг», «аналітика», «обслуговування позичальників» з підбором спеціальних інструментів і технічних рішень, розробка програмного забезпечення, впровадження аналітичних технологій та автоматизація (автоматизація управління взаємовідносинами з клієнтами, бізнес-процесами, супроводом кредитних продуктів; обробки заявок на кредит і оцінки позичальника, збору заборгованостей; автоматична реєстрація рішень, що приймаються; автоматичне створення текстів кредитних договорів, договорів забезпечення, розпоряджень на видачу кредиту, службових записок та інших документів; накопичення і обробка інформації про кредитний портфель та надання зведених аналітичних даних щодо окремих видів кредитів; автоматизація скорингу позичальника на основі оцінки його платоспроможності, розрахунок на основі застосування різних економіко-математичних моделей максимального розміру кредиту; автоматизоване здійснення траншів по кредиту, розрахунків відсотків і формування графіків платежів, відкриття кредитних ліній з різними лімітами і кредитних операцій держателів банківських пластикових карток; прогнозування платежів з погашення заборгованості, розрахунок і корекція графіків погашення основного боргу і відсотків, формування і зміна категорій якості позики) кредитного процесу (ІТ-компанії) [4, с. 56].

Хоча всі зазначені структури, що разом складають інфраструктуру кредитування, й переслідують різні завдання, вони утворюють систему, що обслуговує кредитні відносини між банком і позичальником від їх виникнення до остаточного припинення. Крім того, їх об'єднує єдина мета – забезпечення безперервного кредитного процесу, мінімізація притаманних йому ризиків.

Забезпечення належної координації діяльності банків з кредитними бюро, професійними оцінювачами, реєстраторами, страховиками,

консультантами і колекторами, ІТ-компаніями надає банківським установам не лише додаткові інструменти ризик-менеджменту, а й підвищує обґрунтованість, скорочує час розгляду і прийняття рішення про надання кредиту, забезпечує паралельне проходження документів через різні підрозділи банку, покращує якість кредитного портфеля, дозволяє стандартизувати кредитні продукти, забезпечити віддалений доступ клієнтів до кредитних послуг банку, здешевлює організацію кредитного процесу за синхронного підвищення його якості, спрощує обслуговування позичальників, а відтак підвищує дохідність кредитної діяльності, що в результаті може призвести до зниження ціни запозичень.

Одним з дієвих напрямів підвищення ефективності кредитного процесу в комерційних банках в умовах процесорієнтованого підходу до управління й поєднання функціонального і процесного управління в них є чіткий опис і регламентація всіх його складових, що уможливлує:

- формалізацію існуючої в банку моделі кредитування шляхом розробки регламентів (з визначенням технології і структури кредитного процесу, розподілу відповідальності між різними структурними підрозділами і окремими виконавцями, системи показників ефективності, механізму зворотного зв'язку в разі прийняття негативних рішень за належного рівня деталізації), положень та посадових інструкцій, внутрішніх стандартів і нормативів, систем управління якістю, а також усунення дублювання функцій кредитних інспекторів та інших банківських працівників;
- визначення стратегічних і тактичних напрямів розвитку кредитного процесу в банку;
- пришвидшення навчання нових банківських працівників, розробку на підставі ретельного аналізу працездатності складових кредитного процесу, вартісного і функціонально-вартісного (за центрами витрат) аналізу (із з'ясуванням адекватності і можливості перерозподілу використовуваних в ході кредитного процесу ресурсів між окремими операціями) напрямів і механізму подальшого вдосконалення кредитного процесу;
- зменшення кількості помилок при оформленні кредитної документації;
- посилення відповідальності банківських службовців за виконувану роботу;
- підвищення прозорості в організації кредитного процесу.

У свою чергу за наявності чітких регламентів, положень та інструкцій банк зможе оцінити їх ефективність в організації контролю над кредитним процесом і в разі потреби для підвищення їх дієвості ініціювати внесення до них необхідних змін і доповнень.

Висновки. Ефективність кредитного процесу банку досить важко точно оцінити, оскільки на неї впливає досить багато факторів, що не піддаються кількісній оцінці. Саме тому для більш

повного та комплексного аналізу необхідно використовувати системний підхід. Тому запропонована система показників оцінки ефективності кредитного процесу в комерційних банках дозволяє оцінити кредитну діяльність українських банків на двох рівнях: рівні кожного окремого банку та рівні банківської системи, реального сектору та національної економіки в цілому. Оцінка кредитної діяльності банків за допомогою такої системи дозволяє оцінити зовнішнє та внутрішнє середовище формування кредитного портфеля банківських установ та врахувати основні фактори впливу на ефективність та стабільність функціонування банківської системи в цілому.

Перспективами подальших розвідок можна вважати розробку комплексу заходів щодо забезпечення належного рівня безпеки кредитного процесу банківських установ, що є особливо актуальним в сучасних умовах макроекономічної нестабільності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Крупка М.І. Теоретичні аспекти управління механізмом кредитування довгострокових програм розвитку економіки в Україні / М.І. Крупка, Л.Б. Євтух // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 43–57.
2. Маевский В.И. Реальный сектор и банковская система / В.И. Маевский // Журнал новой экономической ассоциации. – 2009. – № 1–2. – С. 245–248.
3. Підвищення ефективності взаємодії банківського і реального секторів економіки в умовах євроінтеграції та глобалізації: монографія / за ред. д-ра екон. наук О.І. Барановського. – К. : УБС НБУ, 2010. – 482 с.
4. Хміль Л.М. Деякі аспекти удосконалення процесу видачі кредитів у вітчизняних банках / Л.М. Хміль // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2008. – № 2. – С. 54–56.
5. Шарипов Р.Г. Современный подход к управлению кредитным процессом при кредитовании малого бизнеса [Электронный ресурс] / Р.Г. Шарипов. – Режим доступа : <http://shamannikah.narod.ru/ruslan1.htm>.